

УДК 373.011.32:37.037.5

БЕЗКОНФЛІКТНІСТЬ ІЗ СОБОЮ ТА ІНШИМИ – ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЖИТТЯ В СОЦІУМІ

Інна Стражнікова

*Середня школа № 12
вул. Національної гвардії, 13, 76000 Івано-Франківськ, Україна*

Порушено питання про необхідність підготовки старшокласників до життя в соціумі в нових умовах економічного і суспільного життя в Україні. Особливу увагу зосереджено проблемам конфліктології.

Ключові слова: конфлікт, соціум, виховання, особистість.

Зміни суспільного життя вплинули на соціокультурну ситуацію в Україні, умови життєдіяльності людей, виховний потенціал середовища, на систему ціннісних орієнтацій, на формування світогляду і життєвих пріоритетів. Вони також вплинули на можливості й способи передачі соціального досвіду і процеси його засвоєння, на залучення дітей до соціального життя суспільства. Тому метою Програми розвитку виховання в системі освіти України на 2003–2012 роки є упорядкування діяльності освітніх установ, що сприятиме розвитку соціальної та культурної компетентності особистості, її самовизначенню в соціумі, формуванню людини-громадянина.

Особистісне самовизначення відбувається на тлі соціально-політичних конфліктів, а відтак соціалізація проявляється як сприйняття чи несприйняття суспільних цінностей та активного впливу, спрямованого на їх оновлення. У самовизначенні молоді доводиться долати як зовнішні негативні, так і внутрішні перепони до самовдосконалення. Щоб старшокласники могли позбутися внутрішніх негативних рис власного “Я”, їм потрібна активна підтримка з боку педагога, сім’ї, колективу [9]. Не слід переоцінювати значення таких рис самооцінки, як “задоволення собою”, “впевненості в собі”, які надають самовизначенню змісту некритичного ставлення до себе, аморального до суспільства.

У системі уявлень про власне “Я” чільне місце посідає усвідомлення таких рис, як тверда воля, сміливість, незалежність, відповідальність. Прагнення реалізувати ці риси часто ускладнює ситуацію спілкування і взаємодії з іншими людьми, особливо дорослими. Труднощі у контактах, здебільшого, виявляються у провокуванні непорозумінь шляхом виявлення

протесту, заперечень. Створюючи конфліктну ситуацію, дитина намагається випробувати в ній свої вольові якості, досягаючи відчуття утвердження власного “Я”, своєї позиції. Усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, розвинене почуття самоповаги – чинники, які гальмують реалізацію асоціальних вчинків. Отже, в свідомості людини фіксується її здатність будувати судження про себе з позиції соціуму. Керуючись цими настановами у різних сферах життєдіяльності, шляхом розв’язання внутрішніх і зовнішніх конфліктів, особистість пізнає себе, формує цілі свого існування та реалізує їх [1, с. 24].

Проблемою конфліктів займалися психологи Джини Грехем Скотт, Н. Черниш, педагоги І. Романишин, Т. Завгородня, Б. Ступарик. Проте немає дослідження, присвяченого взаємозв’язку вміння розв’язувати конфлікт і підготовленості старшокласників до життя в суспільстві.

Ми ставили за мету проаналізувати головні показники рівня підготовленості старшокласників до життя в соціумі, з’ясувати на емпіричному матеріалі місця безконфліктності та визначення умов підготовки старшокласників до розв’язування конфліктів.

Проблема підготовки дітей та молоді до життя в соціумі є міждисциплінарною. Її досліджують філософи, політологи, психологи, соціологи, дефектологи, представники інших наук. Звичайно, що й педагоги не можуть стояти осторонь цієї важливої проблеми. Зокрема, питання формування моральних відносин підлітків в умовах мікросоціуму вивчає І. М. Романишин. Він доводить, що формування моральних відносин підлітків “в умовах мікросоціуму буде ефективним, якщо воно обумовлене їх індивідуальними властивостями...” [7, с. 3]. Не менш (якщо не більш) важливим є питання про взаємодію особистості з макросоціумом, про підготовку молоді до життя у ньому.

Підготовка дітей та молоді до життя в соціумі передбачена, зокрема, виробленою європейською спільнотою програмою під назвою “Вчитися, щоб жити”, яка визначила стратегічні завдання школи країн-членів Ради Європи. “Тут сильний акцент робиться на уможливлення здобуття дітьми знань, розвиток здібностей і установок, необхідних для того, щоб підготувати їх до переборювання труднощів, пов’язаних з особистим життям, “з розвитком демократії”, з підготовкою до світу праці, з розвитком культури” [10, с. 137]. Одним із важливих досягнень американської школи є зосередження уваги на самостійній роботі над власним вихованням і удосконаленням. Цей принцип покладено і в основу теорії гуманізації виховного і навчального процесу [5].

Найголовнішим завданням школи на сучасному етапі є підготовка особистості школяра до життя. Ця підготовка “включає в себе формування громадянської свідомості” [10, с. 138]. За твердженням відомого педагога Б. М. Ступарика, “особливої уваги в сучасних умовах потребує підготовка

молоді до життя в оточуючому середовищі. Школа, соціалізуючи вихованця, має формувати в нього глобальне мислення, яке забезпечує зрілість думки і відповідальність у вчинках, мислення альтернативне, гуманістичне, яке охороняє основні людські цінності, толерантність і суспільство” [10, с. 142]. Це пояснюється тим, що в Україні, на відміну від інших країн Західної Європи, відбувається трансформація суспільного устрою, зміна економічних відносин, перехід до ринкової економіки.

Ми є свідками того, як замість адміністративно-командної, тоталітарної системи будується система демократична, хоча будівництво це відбувається іноді дуже важко. У сучасних умовах необхідно знати, що конкретно повинна робити школа у вихованні громадянина, готового жити в умовах демократії. Для цього передусім потрібно виховувати відповідальність за “свої дії – за те, що зробив, і за те, що не зробив” [10, с. 139]. Інакше кажучи, підготовка молоді до життя в соціумі не може обмежуватися лише підготовкою її до праці, опануванням тих чи інших професійних умінь, навичок тощо. Йдеться насамперед про необхідність формування громадянської свідомості як найважливішого чинника загальної програми підготовки до життя. Користуючись методом проб та помилок, дитина поступово засвоює вигідні для неї дії, що дають позитивний наслідок. Водночас вона вчиться засвоювати не тільки вигідні їй форми поведінки, але й ті, яких вимагає від неї середовище, в якому вона живе. Отож старші не повинні забувати своєчасно заохотити дитину, схвалити ту чи іншу дію і висловити впевненість у тому, що й надалі вона чинитиме так само. В такому разі корисні, значущі, схвалювані оточуючими способи поведінки частіше повторюватимуться, перетворюючись у внутрішню структуру поведінки [3].

У цілому процес формування взаємин в умовах соціуму розглядається як сукупність закономірностей та послідовних дій, спрямованих на розвиток особистості – свідомості, переконань, ставлень, поведінки.

Не секрет, що виникнення ситуації ринкової економіки зумовлює загрозу визначення пріоритету індивідуально-споживацьких цінностей. І. П. Підласий, акцентуючи на пріоритетності гуманітарних ідей над усіма іншими – економічними, технічними тощо, – зазначав, що найважливішими є ті тенденції, які визначають сучасний стан формування молодого покоління і які необхідно враховувати і в навчально-виховному процесі, і в повсякденному житті. Посилаючись на результати анкетування, яке проводилося 1998 р. серед старшокласників, він зауважив, що великий відсоток опитаних надав перевагу матеріальним цінностям. Майже половина (і це, на думку І. П. Підласого, дуже тривожний симптом) “не могли назвати інших цінностей, заради яких варто народитися й жити у цьому світі” [6, с. 5]. За твердженням Т. Завгородньої, такий стан є віддзеркаленням об’єктивного

стану речей. Свідченням цього є результати дослідження, яке ми проводили навесні 2001 р. [2].

Отже, саме освіта має стати одним з найважливіших чинників формування нових життєвих орієнтирів особистості. Тому метою державної політики з розвитку освіти є створення умов для розвитку індивідуальності кожної особистості та її самовизначення, формування загальнолюдських цінностей і здорового способу життя.

Зрозуміло, що підготовка вихованців до життя в соціумі не заперечує індивідуального життя – піклування про власне здоров'я, формування умінь спілкуватися з іншими, розвиток культурних потреб дитини, зацікавленість, здібностей, ініціативності, творчості, працьовитості, умінь самоосвіти, самовиховання тощо [10, с. 140]. Провідним чинником розв'язання цієї проблеми, крім виховання школярів, є їх самовиховання. “Процес виховання в школі є короткочасним, – зазначає Б. Ступарик, – і займає лише частину тривалості людського життя, яке ускладнюється, збагачується науково-технічними відкриттями, а це вимагає від людини постійного самовдосконалення, самовиховання, в процесі якого виробляються і уточнюються ціннісні орієнтації, утверджується ієрархія цінностей, вдосконалюється характер людини і т.п.” [10, с. 141]. Успішне виховання сучасної молоді значною мірою залежить від формування її моральних цінностей – невід’ємної складової системи цінностей особистості. Спільним для всіх типів ціннісного ставлення до моральної поведінки є розуміння значення оволодіння нормами та правилами моральної поведінки з метою налагодження сприятливих стосунків між людьми для досягнення успіхів у життєво важливих планах. У процесі соціалізації особистості школяра необхідно у навчально-виховній роботі домагатися гармонійного поєднання індивідуального впливу із суспільно-громадським.

У сучасних умовах розвитку нашого суспільства наявні глибокі соціальні суперечності: безробіття, злам традиційної системи освіти і виховання, зміна принципів державного управління, що впливає на структуру суспільства, характер суспільних відносин, соціальну сферу життєдіяльності людини. Дитина повинна займати активну позицію під час розв'язування соціально-політичних конфліктів, зіткнення інтересів як між суспільством і людиною, так і між самими людьми, не бути безпорадною в різних життєвих ситуаціях. З огляду на це виокремлюють три завдання, які повинна виконувати людина, функціонуючи у соціумі, які вона може виконувати лише у співпраці з іншими людьми: творення мікросередовища для власного повноцінного розвитку; творення найсприятливішого середовища для існування інших людей, навіть тих, котрих зустрічає випадково; творення повноцінних конструктивних духовних взаємин з іншими людьми [11, с. 147].

Вміння спілкуватися дуже важливе для вирішення будь-яких проблем. Воно є однією з найважливіших життєвих навичок. Успіх будь-якого спілкування визначається, передусім, взаєморозумінням. Багато особистісних проблем виникає внаслідок недостатнього взаєморозуміння між людьми. Роки інтенсивного росту підлітків часто називають бурхливими, штормовими, бо вони супроводжуються постійними сварками між батьками та дітьми. Багато дітей вважають, що батьки “занадто суворі” або “дуже старомодні”, що вони намагаються керувати їхнім життям, поведяться з ними так, як з малюками. У стані емоційного збудження та гніву людина втрачає контроль над собою і починає поводитися невідповідно до ситуації. Джерелом такої поведінки часто є конфліктна ситуація (конфлікт): це загострення суперечностей, які виникають у процесі взаємодії суб’єктів комунікації і спричинені конкуренцією їхніх інтересів; зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів суб’єктів взаємодії; це невдоволення, тривога, небажання вчитися або працювати з певними людьми. Саме у процесі діяльності та спілкування особистості перед нею розкривається світ людських взаємин, вона виробляє власне ставлення до життя, набуває досвіду взаємодії з іншими людьми, середовищем.

За даними анкетування старшокласників, яке ми проводили 2003 р., понад 80% респондентів розуміють конфлікт як ситуацію, в якій люди не можуть знайти спільної мови, подолання внутрішніх суперечностей, вибір мети життєдіяльності, правильність розуміння самого себе, своїх мотивів поведінки, можливість оцінити власні дії. Водночас 10% опитаних або зовсім не відповіли на запитання “Який зміст ви вкладаєте в поняття конфлікт”, або зазначили “Не знаю”. Це є серйозним симптомом, який зайвий раз підкреслює необхідність проведення зі старшокласниками бесід чи інших форм виховного спрямування про сутність конфліктів чи навіть про елементи конфліктології як особливого розділу валеологічної освіти.

В анкеті учням пропонували відповісти на запитання “Як ви вважаєте, конфлікт – це добре, погано чи може бути по-різному?” Більшість старшокласників обрали відповідь “по-різному”. Іноді аргументи, які вони наводять, засвідчують їхню зацікавленість цією проблемою. В анкетах, зокрема, трапляються такі міркування: “З одного боку, конфлікт – це погано, але бувають ситуації, коли він приводить до повного розуміння оточуючого тебе середовища”; “Кожна людина висловлює свою думку, а це добре. Але конфлікт повинен бути спокійним і не приводити до поганого”; “Це добре, коли внаслідок конфлікту когось можна поставити на місце. Але це погано, коли через конфлікт страждають невинні люди, особливо коли це призводить до застосування фізичної сили”. На запитання “Чи завжди добре уникати конфлікту” відповіді розподілилися приблизно порівну. Серед найцікавіших думок такі: “Завжди уникати конфліктів просто неможливо, тому що, не

відстоюючи свою думку чи права, ми просто загубимося серед більш активних людей”; “Конфлікти потрібно не уникати, а розв’язувати, а якщо це не зробити, він переросте в ще більший”; “Іноді конфлікт може вирішити багато проблем, які приховувались тими, у кого він виник”.

Отже, результати анкетування виразно свідчать про зацікавленість старшокласників як теоретичною площиною питань про сутність конфліктів, так і практичною стороною форм і методів вирішення конфліктних ситуацій. Така зацікавленість не є чимось випадковим. Адже цей вік характеризується відкриттям духовного “Я”, що пов’язано із формуванням у старших школярів різних уявлень про себе: з нової позиції сприймаються власні негативні й позитивні риси, ведеться пошук ідеалу, з’являється прагнення до “прогресування” майбутніх соціальних ролей у спільноті однолітків. Виділяються два джерела негативних емоційних станів особистості, пов’язаних: із конфліктом двох рівнозначних позитивних можливостей; із конфліктом рівнозначних негативних можливостей. Перед учнями постає “проблема вибору”, чи конфлікт позитивно-негативних можливостей [4, с. 13].

Щоб проаналізувати причини конфлікту, можна застосувати метод творчої візуалізації. Метод мозкового штурму може бути застосований у процесі пошуку альтернатив. Метод автоматичного запису застосовується з метою з’ясування особистих реакцій на ті чи інші можливості. Метод уявлення може допомогти запитати самого себе й отримати пораду внутрішнього голосу щодо вибору. Можна також використати допомогу сторонньої людини (не бере участі у конфлікті, не керується емоціями), щоб оцінити ситуацію та відшукати шляхи розв’язання конфлікту. Кожна людина може діяти рішуче, щоб запобігати конфліктам [8, с. 8–9].

Отже, головними показниками підготовки старшокласників до життя в соціумі ми вважаємо такі: сформованість в особистості цілей свого існування; визначення шляхів свого існування в гармонійному поєднанні індивідуальних вимог із суспільно-громадськими; реалізація у повсякденному житті визначеної мети з урахуванням інтересів, здібностей, керуючись у різних сферах життєдіяльності моральними цінностями, пріоритетом взаємодії яких з навколишнім середовищем є доброта, терпимість, справедливість, відповідальність, працелюбність, постійне самовдосконалення, робота з охорони здоров’я, боротьба з негативними звичками, вміння розв’язувати внутрішні та зовнішні конфлікти.

---

1. *Дорошенко К.* Гуманістичний ідеал старшокласників: дослідження проблеми // Рідна школа. 2002. № 2. С. 24–26.

2. *Завгородня Т.* Штрихи до портрету сучасного старшокласника // Рідна школа. 2002. № 11. С. 1–3.
3. *Козубовська І. В., Сагарда В. В.* Добром і довір'ям, а не страхом і болем // Рідна школа. 1991. № 12. С. 34–38.
4. *Кулагіна Л.* Формування моральної самосвідомості підлітків // Шкільний світ. 2002. № 24. С. 13.
5. *Майоров А. В.* Гуманізація освітньої системи США // Рідна школа. 1991. № 12. С. 77–78.
6. *Підласий І.* Ідеали українського виховання // Рідна школа. 2000. № 2. С. 3–7.
7. *Романишин І. М.* Формування моральних відносин підлітків в умовах мікросоціуму: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 1999.
8. *Скотт Джинни Грехем.* Конфликты, пути их преодоления. К., 1991.
9. *Стежко Ю.* Критичне мислення як феномен ціннісної орієнтації учнівської молоді // Рідна школа. 2002. № 12. С. 10–13.
10. *Ступарик Б.* Українська національна школа: нова парадигма вартостей // Галичина: Наук. і культ.-просвіт. краєзнав. часоп. 1998. № 1. С. 137–143.
11. *Цюра С.* Параметри виховання, орієнтованого на підготовку людини до самоорганізації духовного розвитку // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 1999. Вип. 14.

CONFLICT RESOLUTION SKILLS AS A LEVEL OF HIGH SCHOOL STUDENTS READINESS TO SOCIETAL LIFE

Inna Strazhnikova

Secondary School № 12

National Gvardiya Str., 13, UA-76000 Ivano-Frankivs'k, Ukraine

The article emphasizes the necessity of preparing high school students to the life in society in update economical and social conditions of Ukraine. The special focus is laid on the problems of conflict resolution.

Key words: conflict, society, education, personality.

Стаття надійшла до редколегії 31.05.2004
Прийнята до друку 14.10.2004